

UDK 811.163.6'373.422:811.162.4'373.422

Matej Meterc

Jesenice

ANTONIMIJA ENAKO MOTIVIRANIH PAREMIOLOŠKIH ENOT (PRIMERI IZ SLOVENŠČINE IN SLOVAŠČINE)

Zanima nas, kako se jezikovna sredstva za izražanje nasprotnega pomena uveljavljajo v frazeologiji, ko gre za dvojice enako motiviranih stavčnih frazemov. Pozornost posvečamo vprašanju nasprotnega pomena v paremiologiji ter vprašanju obstoja paremioloških antonimičnih gnezd. Na primerih iz slovenščine in slovaščine si želimo ogledati, kdaj (in ali sploh) lahko govorimo o antonimičnih gnezdih in v čem je specifika enako motiviranih pregovorov z nasprotnim pomenom. V članku se opiramo na demografsko raziskavo poznavanja slovenskih pregovorov v okviru doktorskega študija in na podatke iz jezikovnega korpusa Gigafida.

Ključne besede: paremiologija, antonimija, antonimično gnezdo, antipregovori, wellerizmi

The article examines the ways in which linguistic means used for expressing the opposite meaning are realized in phraseology, i.e., in pairs of phraseological units with identical motivation. It focuses on the questions of opposite meaning in paremiology and of the existence of paremiological antonymous nests. Based on examples from Slovak and Slovene, it attempts to determine when (if at all) it is possible to speak of antonymous nests and what the specifics of the antonymous paremiological units with identical motivation are. The article is based on the results of a demographic study of the knowledge of Slovene proverbs as part of doctoral research and on the data from the language corpus Gigafida.

Key words: paremiology, antonymy, antonymical nest, anti-proverbs, wellerisms

1 Tipi antonimije oziroma protipomenskosti

Pred problematiko antonimije v frazeologiji si oglejmo dva sorodna pogleda na ta tip semantičnega odnosa v slovenskem in slovaškem jezikoslovju. Ada VIDOVIČ MUHA, ki se je v slovenskem jezikoslovju največ posvečala antonimiji, poudarja, da nasprotje, ki ga izražajo antonimi oz. protipomenke, temelji na skupnem pojmovnem polju njihovih denotatov (2000: 169–174). Vidovič Muha za glavno merilo protipomenskosti določi vplivanje protipomenk na aktantske vloge v stavčni povedi. Antonime deli na zamenjavne ali konverzivne, dopolnjevalne ali komplementarne, skrajnostne ali polarne in usmerjene ali vektorske. Poleg tega med dopolnjevalnimi protipomenkami loči še podskupino razmerne svojilnosti ter med skrajnostnimi protipomenkami še podskupino stopnjevitostnih (gradualnih) protipomenk. Po mnenju slovaškega jezikoslovca Juraja DOLNIKA (2007: 99) je razvoj človeškega mišljenja potekal od kontrarnih, skrajnih polov v večdelnem razredu k uzaveščanju komplementarnega, ki je z binarno členitvijo pojma po njegovi oceni prava osnova antonimije. Tako Vidovič Muha kot Dolník razlagata, da je komplementarnost odnos

pojmov, med katerima ni prehodnih stopenj (npr. *mrtev: živ*). Odnos med pojmom, med katerima ni skrajnih polov (npr. *velik in majhen* v odnosu do norme – povprečne dolžine), Vidovič Muha imenuje polarnost, Dolník pa gradualnost.¹ Tema dvema tipoma se bomo v našem članku najbolj posvetili. Tako kot Vidovič Muha tudi Dolník razlaga, da gre pri vektorskih antonimih za izražanje odnosa med nasprotno usmerjenim delovanjem. Sredstvi, ki eksplicitno izražata nasprotni pomen, sta zanikanje in tudi sprememba iz nikalne v trdilno obliko. DOLNÍK (2007: 97) pri obravnavanju protipomenskih leksemov ločuje formalno-semantične in semantične antonime. Čisto semantične so dvojice z implicitno izraženo negacijo (npr. *mlad: star*), formalno-semantične pa te z eksplicitno izraženo negacijo (npr. s predpono *ne-*). Antonimična sestavina v paremiološki enoti (v nadaljevanju PE) ne pomeni nujno nasprotnega pomena PE kot celote v odnosu do druge (v našem primeru enako motivirane) PE. Pripomnimo, da zgradba nekaterih PE sploh ne omogoča zanikanja (ali pa trdilne oblike), ki bi vzpostavilo nasprotni pomen, npr. v *Nikdar ni tako dobro, da ne bi moglo biti bolje* (BOJC 1987: 347).

1.2 Izhodišča za obravnavanje antonimičnih odnosov v frazeologiji

Pri vprašanju enako motiviranih frazeoloških enot (v nadaljevanju FE) z nasprotnim pomenom si pomagamo z deltivijo Kunina iz leta 1986, ki jo navaja *Slovar ruske frazeološke terminologije* (1993: 2–3). Kunin ločuje pojme antonimičnega gnezda, vrste in skupine. Navaja primere glagolskih FE. Antonimična skupina (rus: *gruppa*) je zveza antonimičnih FE brez antonimičnih in tudi brez skupnih sestavin (*na vrat na nos: s polžjim tempom*). Antonimična vrsta (rus: *rjad'*) je zveza antonimov z antonimičnimi, a brez skupnih sestavin (*trezen kot riba: pijan kot čep*). Antonimična vrsta in antonimična skupina sta, če uporabimo Dolníkova merila, zvezi čisto semantičnih antonimov. Najbolj nas zanima tretji tip zveze med antonimi – antonimično frazeološko gnezdo (rus: *gnezdo*). FE v njem vsebujejo tako antonimične kot tudi skupne sestavine, npr. *biti dobro/slabo podkovan v čem*. Pri antonimičnem gnezdu gre zato lahko tako za semantične kakor tudi za formalno-semantične antonime. Ker nas zanimajo enako motivirane enote slovenske in slovaške paremiologije, se sprašujemo, ali lahko govorimo o antonimičnih gnezdih tudi na tej strukturni ravni frazeologije. Tako semantičnih kakor formalnosemantičnih antonimičnih sestavin je na stopnji PE kot stavčne enote še več kot na stopnji nestavčnega frazema in s tem tudi več možnosti za njihovo medsebojno vplivanje. Pri preučevanju semantičnih odnosov v frazeologiji je potrebno upoštevati več specifik. Poleg védenja, da pomen FE ni enak vsoti pomenov njenih sestavin, upoštevamo posebno mesto paremiologije v frazeologiji, saj so pregovori in druge PE bolj kompleksni. Kot poudarja MIEDER (2004: 132), jih bistveno zaznamujejo polifunkcionalnost, heterosituativnost in polisemantičnost. ČERMÁK (2007: 1253) dodaja, da je pomen PE večplasten; po svoji naravi je primerljiv s pomenom leksema, hkrati pa tudi s pomenom tekstema, ki pa ga, kot ugotavlja, jezikoslovje redko sistematično opisuje.

¹ Poleg tega Dolník opozarja na navidezno antonimijo kontradiktornih izrazov, npr. izraza *nekadilec*.

2 Merila in sheme za razvrščanje dvojic

Pri dvojicah enako motiviranih PE z antonimičnimi sestavinami je za nas bistveno vprašanje, ali pomenski premik prinaša komplementarnost ali morda polarnost (kontrarnost) in ne kontradiktornosti ali celo sinonimičnosti izrazov. Pričakujemo lahko tudi, da se z antonimično sestavino v PE pojavlja še kak drug pomenski odtenek (npr. ironični), morda celo v tolikšni meri, da o antonimiji govorimo le pogojno. Naslednje merilo, ki ga bomo upoštevali pri obravnavanju antonimičnih premikov v paremiologiji, je ustaljenost, saj se PE v rabi pogosto prenavljajo. Do določene mere nam podatke o ustaljenosti dajo jezikovni korpusi. V primerjavi s številčnostjo prenovitev, sta ustaljevanje in nastanek nove PE redki, lahko pa ju pospešijo popularizatorji. Že registrirane dvojice PE bomo poiskali v slovarjih in zbirkah. Podatke o pogostnosti bomo predstavili iz korpusa Gigafida, o poznanosti pa iz spletnega vprašalnika o poznavanju PE med govorce slovenščine. Vprašalnik je nastal v okviru raziskave za doktorsko disertacijo z naslovom *Primerjava paremiologije v slovenskem in slovaškem jeziku na osnovi paremiološkega optimuma*, ki nastaja pod mentorstvom Jozefa Pallaya in somentorstvom Petra Āurĉa.² Pri ocenjevanju 918 PE iz SSKJ-ja in *Frazeološkega slovarja v petih jezikih* so anketiranci izbirali med: 1. poznam in uporabljam, 2. poznam, a ne uporabljam, 3. ne poznam, a razumem, 4. ne poznam in ne razumem in 5. poznam varianto (možnost vpisa).³ Empiriĉni podatki iz raziskave kaŹejo, da ljudje med variantami pogosto navajajo sinonime, pa tudi PE, ki niso niti istopomenske, z navedeno PE pa jih veŹe le enaka sestavina. Pogosto so med njimi PE z nasprotnim pomenom. GRZYBEK in CHLOSTA (1995: 106) v »Some Essentials on the Popularity of (American) Proverbs« priŹtevata ta tip odgovorov z negacijo v testu z delno predstavljenim besedilom k tretji stopnji, ki pomeni modifikacije, pri katerih anketiranci po njuni oceni ne uveljavljajo znanja t.i. niĉte (slovarske) variante. Pomembno je Źe, ali se antonimiĉna sredstva pojavljajo znotraj ali izven PE. Poleg prvih treh meril, bomo upoŹevali Źe dodatno merilo ne/namernosti spremembe, ki ga vpeljujemo zaradi pogoste nejasnosti motivacije PE:

Mesto spremembe:	A) znotraj ali B) v dopolnilu
Pomenski premik:	a) nasprotni ali b) spremenjen, a ne nasprotni pomen
Ustaljenost:	0 neustaljenost ali 1 ustaljenost
Namernost:	x) namerna ali y) nenamerna sprememba

Domnevamo, da prototip antonimiĉne PE ustreza shemi 1Aax ali pa 1Bax. Za ŹirŹo predstavo si bomo ogledali Źe primere iz drugih shem od Bb0x dalje.

² Namen demografske raziskave s spletnim vpraŹalnikom (<http://vprasalnik.tisina.net/>) je doloĉiti najbolj poznane slovenske PE ter na njihovi osnovi ustvariti slovenski paremioloŹki optimum za primerjavo s slovaŹkim (po metodologiji Āurĉa). Jedro doktorskega dela bosta predstavljali njuna medsebojna primerjava in raziskava medjezikovnih paremioloŹkih ustreznic s konstrukcijskega ter semantiĉnega vidika.

³ V ĉasu pridobivanja podatkov za ta prispevek je vpraŹalnik v celoti izpolnilo 277 oseb, do maja 2013 pa Źe 360.

2.1 Shema Bb0x

Neustaljena dopolnila z antonimičnimi sestavinami, ki ne ustvarjajo nasprotnega pomena, prinašajo različne prenovitve PE. Nekatere izmed njih preoblikujejo PE v t.i. *antipregovore* in *wellerizme*. Oba žanra se pogosto pojavljata v neustaljeni obliki, ni pa nujno, da prinašata v odnosu do izvirne PE nasprotni pomen. V prispevku zato dajemo prednost zgoraj opisanim merilom pred žanrskimi. Wellerizmi so, kot navaja GRZYBEK (1994: 286), poimenovani po figuri Samuela Wellerja iz dela *Pickwickovci* (1837) Charlesa Dickensa, gre pa za žanr, ki je prisoten že dlje časa. Nahajajo se na meji PE in anekdot, saj je zanje značilna trodelnost. Izhodiščni PE (dictum) sledita dopolnili o njenem govorcu in govorni situaciji (factum), ki do nje vzpostavljata ironičen odnos. GRZYBEK (1994: 287) pravi, da se s tem vzpostavlja pomenski, pragmatični ali pa stilistično-sintaktični kontrast. Menimo, da ne gre niti za komplementarnost ali kontrarnost, temveč za kontradiktornost, ki po Dolnikovih merilih ne more biti osnova antonimije. V slovenščini so wellerizmi redki. GRZYBEK (1994: 290) navaja, da so v slovanskih jezikih redki in ocenjuje, da s tem ne gre za univerzalen žanr. Pogosti so v nemškem in skandinavskem govornem okolju. V Gigafidi smo med 220 zadetki na iskalni niz rekla+?+?+ki+je našli le eno PE, ki bi lahko bila primer neustaljenega wellerizma, čeprav izhodišča ne predstavlja pregovor: »Samo ne danes, kdaj drugič, je rekla Mica, ki je potem do smrti ostala devica!« (24ur.com 2010). Z iskalnim nizom rekel+?+?+ki+je smo med 507 konkordancami našli dva. Menimo, da je prvi neustaljen: »Delo osvobaja, je rekel arestant, ki je prepilil rešetke in pobegnil.« (Dnevnik 1999) Drugega bomo omenili v nadaljevanju.

2.2 Shema Bb1x

Med ustaljenimi spremembami v dopolnilu PE, ki ne ustvarjajo nasprotnega pomena, si oglejmo primere iz dveh žanrov.

2.2.1 Neantonimični ustaljeni wellerizmi

Drug wellerizem, ki smo ga našli v Gigafidi, se glasi: »Naglica ni nikoli dobra, je rekel polž, ki je sedem let plezal na plot, potem pa padel z njega.« (Dnevnik 1996). Drugačni varianti sta še *Naglost ni prida, je rekel polž, ki je sedem let lezel na bučo in mu je pod vrhom spodrsnilo* (MATIČETOV 1956: 115) in *Naglost ni dobra, je rekel polž, ki je za svojo bolno ženo sedem let nosil vino čez prelaz, a padel na tla* (ŠAŠELJ 1932: 32). Po dveh primerih težko sodimo o razširjenosti te PE, domnevamo pa, da je ustaljena. Eden redkih ustaljenih wellerizmov v slovenščini je *Bomo videli, je rekel slepec* (BOJC 1987: 207). V tej obliki ga je zapisal tudi MATIČETOV (1956: 115). Slovaška *Frazeologická terminológia* (Mlacek, Đurčo 1995) navaja *Uvidíme, povedal slepý hluchému a pobrali sa na farebný film*. Oglejmo si primer, ki smo ga vključili v raziskavo: *Vsak po svoje je rekel tisti, ki je kravo s svedrom drl* (PAVLICA 1960: 536). Pozna ga le 32,2% anketirancev (skupni delež odgovorov 1., 2. in 5.). Pet izmed

njih je navedlo varianto s sestavino *Bohinjec*. Zanimivo je, da z enakim ustaljenim dopolnilom najdemo še drugo PE: *Kdor zna, ta zna, je rekel tisti, ki je s svedrom kravo drl* (ŠAŠELJ 1940: 141). V raziskavi so anketiranci navedli še par wellerizmov. V prihodnosti bo treba ugotoviti, ali spadajo v shemo Bb1x ali Bb0x: *Beseda ni konj, je rekla kobila, Znajt se je treba, je rekel tisti, ki je z glisto čizme vezal* in *Kar je bolj, je bolj, je rekel tisti, ki je z oljem špeh zabelil*.

2.2.2 Neantonimični ustaljeni antipregovori z dopolnilom

MIEDER (2004: 28) definira *antipregovore* kot parodičen poseg v zgradbo izraza, ki razkrije humorno ali satirično igro s pomenom PE. LITOVKINA (2006: 557) navaja, da je termin uvedel Mieder leta 1982 z zbirko takih PE v nemščini. Zgledu so sledili avtorji zbirk v drugih jezikih s prevodom termina iz *Antispruchwort* (nem.) v *anti-proverb* (angl.), *antiposlovica* (rus.) itd. Zato in zaradi meril, ki jih v prid izrazu *antipríslovie* v slovaščini našteva MLACEK (2009: 140), se zdi primerno v slovenščini uporabljati izraz *antipregovor*. Nastajanje antipregovorov po Miederju potrjuje, da ljudje PE ne dojemamo in uporabljamo le resno. Kljub neustaljenosti večine antipregovorov, nas zanimajo predvsem ustaljeni. LITOVKINA (2006: 557) poudarja, da le nekateri antipregovori negirajo pomen izvornih PE, večina pa ga le izkrivlja z vezavo na kontekst, v katerega izvorna PE ne sodi. Prinašajo družbene komentarje ali pa besedno igro, katere funkcija je zgolj zabava (LITOVKINA 2006: 557). Funkcija takih PE je po VALDAJEVI (2003: 390) enaka funkciji pregovorov, zgrajeni pa so s pomočjo enakega nabora sredstev. Valdajeva poudarja njihovo večjo prilagojenost sodobnemu načinu mišljenja. Po Eriki GOSSLER (2005: 9) gre za stilistično motivirane spremembe. Primer ustaljenega antipregovora z dopolnilom, ki ne vzpostavlja nasprotnega pomena, je *Vsaka stvar ima konec, samo kranjska klobasa ima dva* (BOJC 1987: 65). V odnosu do izvorne PE se vzpostavlja kontradiktornost. Slovaška ustreznica je leksikalna varianta *Všetko má svoj koniec a klobasa dva*.

2.3 Shema Ba0x

Neustaljeno dopolnilo z antonimično sestavino, ki ustvarja nasprotni pomen, ima npr. pregovor s komentarjem, da le-ta ne drži. Iz sobesedila razberemo, ali negacija izjave cilja na njeno neveljavnost le v določeni referenčni situaciji ali nasploh. Med seboj se take spremembe razlikujejo v primernosti za popularizacijo in ustaljevanje. Večje možnosti za ustaljevanje kot prej opisani komentarji imajo humorne prenovitve, ki jih pogosto prištejemo k aforizmom, pogosto pa ustrezajo žanrskim merilom antipregovorov, ki se jim posvečamo v naslednji točki. Župančičev citat, ki ga SSKJ navaja pod geslom *oslovstvo*, bi lahko štel med krilatice, manjkajo pa nam podatki o poznavanju med govorcii: *Osel gre le enkrat na led. Baš to je oslovstvo*. Glede na odsotnost v Gigafidi je med manj ustaljenimi, kar se ujema z naravo mnogih krilatic, ki so znane le ožjemu krogu ljudi, npr. poznavalcem književnosti.

2.4 Shema Ba1x

Ustaljene spremembe v dopolnilu PE, ki ustvarjajo nasprotni pomen, najdemo tudi med antipregovori. Danes ustaljena PE *Gora ni nora, (a) ta (tisti) je nor, ki gre gor* (Bojc 1987: 263) očitno izvira iz PE *Gora je nora* (Bojc 1987: 263), s katero je komplementarna, ker oznako norosti prenaša na drug objekt, vmesne stopnje ni. Oblikovne ustreznice v slovaščini nismo našli, prav tako ne sinonima. Med anketiranci jih ta pregovor pozna 90,2 %, tako med variantami kot med zaključnimi odgovori pa ni izvirne oblike navedel nihče.

2.5 Shema Ab0x

Med namernimi neustaljenimi spremembami z antonimičnimi sestavinami znotraj PE, ki ne ustvarjajo nasprotnega pomena, si bomo ogledali dva tipa.

2.5.1 Dvojno zanikanje, ki vzpostavlja sinonimijo

Neustaljene prenovitve z antonimičnimi sestavinami znotraj PE, ki ne ustvarjajo nasprotnega pomena, so zelo pogoste. Med njimi najdemo tudi antipregovore. Oglejmo si prenovitev iz korpusa *Čednost ni najlepša ženska čednost* (*Štajerski tednik* 1997). Zaradi besedne igre z večpomenskostjo besede *čednost*, bi jo lahko označili za aforizem. Zgrajena je po vzorcu *X ni lepa čednost*, ki je z zanikanjem nastal iz *X je lepa čednost*. Korpus kaže, da gre včasih v tem precej razširjenem pa tudi leksikalno zelo odprtem vzorcu za dvojno zanikanje, ki omogoča (neustaljeno) sinonimično dvojico PE *Hvaležnost je lepa čednost* in *Nehvaležnost ni lepa čednost* ter množico leksikalnih variant.

2.5.2 Antonimična sestavina, ki vzpostavlja sinonimijo

V nekaterih PE tudi ena sama antonimična sestavina ne vzpostavlja antonimije temveč sinonimijo. Ustaljevanje FE lahko pospešijo ali vsaj delno vzpodbudijo popularizacijska sredstva (reklame, popularne pesmi, filmi, itd.) kot v primeru pesmi *Lay, lady, lay* Boba Dylana, ki ga opisujeta Grzybek in Chlosta (1995: 76–77).⁴ Pesem Nece Falk *Vsak je svoje nesreče kovač* z besedilom Dušana Velkavrha je kot vsaka popularna pesem lahko močan popularizator, trdimo pa, da v tem primeru ne gre za prenovitev, ki bi se ustalila. Gre še za shemo 0Abx. Med odgovori na končna vprašanja se pojavi s sestavino *sreča* desetkrat, z *nesreča* pa le dvakrat. V jedru vprašalnika ni nihče navedel te oblike. Odgovori na *Vsak je svoje sreče kovač* so bili:

⁴ Grzybek in Chlosta, ki sta z obširno anketo po ZDA in Kanadi raziskala poznavanje pregovorov in rekov, trdita, da je zelo verjetno, da je prav z besedilom pesmi Dylan vplival na pregovor *You cannot have your cake and eat it*. Daljšo varianto *You cannot have your cake and eat it too* je dopisalo kar 72 % njunih anketirancev po ZDA in Kanadi.

1. poznam in uporabljam:	202 72.9 %
2. poznam, a ne uporabljam:	70 25.3 %
3. ne poznam, a razumem:	3 1.1 %
4. ne poznam in ne razumem:	1 0.4 %
5. poznam varianto:	1 0.4 %

Gigafida za iskalni pogoj nesreče+kovač prikaže 7 konkordanc, vse PE, npr: »Kdor namerava trajno ostati odvisen od lastnega dela, je mazohist: vsak je svoje nesreče kovač.« (*Delo* 2001). Pomen te oblike je skladen s pomenom ničte variante; če je človek odgovoren za ugoden potek dogajanja, je prav tako odgovoren tudi za neugoden potek.

2.6 ShemaAb0y

Nenamerna neustaljena sprememba z antonimičnimi sestavinami znotraj PE, ki ne ustvarja nasprotnega pomena, je skladijska zamenjava zaradi paronimije kot posledica nejasne motivacije PE. Primerov paronimije v paremiologiji ni veliko. O njej ĐURČO (1990: 148–49) pravi, da na eni strani meji na homonimijo, na drugi pa na sinonimijo. V naslednjem primeru gre s skladijskega vidika za nasprotni izjavi, z disjunkcijo pomenov pa se ta tip paronimije bliža homonimiji. V sodobni klasifikaciji frazeoloških ustreznice (Đurčo 2012, v tisku) določa pomensko disjunkcijo ob oblikovni privativni opoziciji za pravo paronimijo (v odnosu do kvaziparonimije). Oglejmo si prvo PE *Naj ne ve levica, kaj dela desnica* (SSKJ: bibl. ne hvali se z dobrimi deli) in jo za kasnejši prikaz razmerja do slovaških PE označimo s SI₁. Njeno poznavanje je, kot kaže raziskava, sledeče:

1. poznam in uporabljam:	80 28.9 %
2. poznam, a ne uporabljam:	122 44 %
3. ne poznam, a razumem:	55 19.9 %
4. ne poznam in ne razumem:	14 5.1 %
5. poznam varianto:	6 2.2 %

Pet izmed šestih navedenih PE ima obliko *Levica ne ve, kaj dela desnica*, ki se od ničte variante torej razlikuje le po velelnem naklonu. Možno je, da je imel anketiranec v mislih drugo PE (označimo jo z SI₂) in sicer *Desnica ne ve, kaj dela levica* (SSKJ: iron. delo je neenotno, neskladno). Nanjo so anketiranci odgovarjali tako:

1. poznam in uporabljam:	105 37.9 %
2. poznam, a ne uporabljam:	111 40.1 %
3. ne poznam, a razumem:	44 15.9 %
4. ne poznam in ne razumem:	15 5.4 %
5. poznam varianto:	2 0.7 %

Obe PE, navedeni kot varianti, sta v bistvu PE bibličnega izvora, o čemer priča velelnik: *Naj ne ve desnica* in *Desnica naj ne ve, kaj dela levica*. Z oblikovnega

vidika gre za skladiščno napako. Tudi po odgovorih na prvo PE sklepamo, da del govorcev pozna le eno ali drugo PE. Zaradi enakih polnopomenskih sestavin smo v korpusu obe našli z iskalnim nizom levica+dela+desnica. Enota bibličnega izvora se pojavi med 12 konkordancami sedemkrat in vedno v standardni obliki. Pri drugi PE, ki pomeni neskladno delo, imajo kar tri od štirih obraten vrstni red. Navedimo odlomek, v katerem se pisec sprašuje o protislovnosti stališč v uredniški politiki časopisa: »Ali levica ve, kaj dela desnica?« (*Delo* 2000). Podobno zamenjavo smo našli tudi v raziskavi Marije Makarovič: *Naj ne ve desnica, kaj dela levica*. (MAKAROVIČ 1975: 187). Pri naslednji rabi biblične oblike ne gre za dobrodelnost, temveč za neskladje: »Pianist, ki sem ga poslušal, bi bil odličen politik, saj je igral po načelu Naj ne ve levica, kaj dela desnica.« (*Dnevnik* 2000). V slovaščini je med tema PE bistvena leksikalna razlika v leksemu s pomenom roka: *Nech nevie tvoja lavica, čo robi pravica* (SK₁) in *Nevie pravá ruka, čo robi lavá* (SK₂). Možnost zamenjave med njima v slovaščini je manjša, medjezikovno pa gre za naslednje odnose: SI₁: SK₁ (leksikalno-transpozicijska variabilnost z zaimkom *tvoja*, z variantami brez te razlike pa možnost idionimije), SI₂: SK₂ (leksikalno-transpozicijska variabilnost z razmerjem *desnica: prava ruka* ter *levica: lavá ruka*), SI₁: SK₂ (idiosinkrazija) in SI₂: SK₁ (paronimija). Poudarimo, da gre za sistemske odnose, v konkretni rabi pa lahko nastopijo še dodatni semantični premiki zaradi nejasne motivacije enot.

2.7 Shema Ab1x

Pri namernih ustaljenih spremembah z antonimičnimi sestavinami znotraj PE, ki ne ustvarjajo nasprotnega pomena, temveč sinonimične PE, si bomo poleg dveh tipov, znanih že od prej, ogledali še primer s tavitološko zgradbo. Poleg tega sem uvrščamo še nekatere antipregovore.

2.7.1 Dvojno zanikanje, ki vzpostavlja sinonimijo

V naslednjem primeru gre za komplementarno dvojico odsotnosti in prisotnosti tveganja, ki se odražata v odsotnosti in prisotnosti dobička: *Kdor rizikira, profitira* in *Kdor ne rizikira, ne profitira*. Komplementarni dvojici med njima vzpostavljata sinonimijo. V raziskavi je PE brez zanikanja (SSKJ) kot poznano označilo 96,3 % anketirancev. Vseh deset PE, navedenih kot variante, je z zanikanjem. Med odgovori na končna vprašanja se pojavi dvakrat v trdilni obliki. Korpus priča o ustaljenosti obeh PE. Številčno sta uravnoteženi. Iskalni pogoj riskirati+profitirati v Gigafidi da 62 konkordanc. V trdilni obliki je 33, v nikalni pa 24 PE. Slovaška ustreznica brez zanikanja je: *Risk je zisk*, z zanikanjem pa manj pogosta *Kto neriskuje, nevyhrá*. Podoben primer, zajet v raziskavi, je tudi dvojica *Česar se Janezek ni naučil, tega Janez ne zna* (PAVLICA 1960: 270) in *Kar se Janezek nauči, to Janez zna* (SSKJ).

2.7.2 Antonimična sestavina, ki vzpostavlja sinonimijo

V naslednji dvojici iz zbirke *Pregovori in reki na Slovenskem* gre po naši oceni za podoben učinek antonimične sestavine kot pri neustaljeni *Vsak je svoje nesreče kovač* iz sheme Ab0x. Obe izražata prepričanje, da skrajno stanje (dobro ali slabo) ni nujno končno: *Nikdar ni tako dobro, da ne bi moglo biti bolje* (Bojc 1987: 347) in *Nikdar ni tako slabo, da ne bi moglo biti (še) slabše* (Bojc 1987: prav tam). V jedro raziskave ta PE ni bila vključena, v zaključnem delu pa sta dve osebi navedli: *Nič/nikoli ni tako slabo, da ne bilo lahko še slabše*. V slovaščini ji odgovarja *Ešte nikdy nebolo tak zle, že by nemohlo byt' ešte horšie*. Z iskalnim nizom slabo+moglo+slabše v Gigafidi dobimo 118 konkordanc, med katerimi je 78 PE, z iskalnim nizom dobro+moglo+boljše pa 161 in med njimi 97 PE. Podoben odnos je med dvojicama ustaljenih PE *Pes, ki ne laja, zobe zasaja* (Bojc 1987: 119) in *Pes, ki veliko laja, ne ugrizne* (Bojc 1987: prav tam) ter *Slaba vaga je za vraga* (Bojc 1987: 146) in *Dobra vaga in mera v nebesa pomaga* (SSKJ).

2.7.3 Sprememba tautologije z antonimično sestavino

Zanimiv je sinonimičen odnos med tautologijo *Služba je služba, družba pa družba* in obliko z zanikanjem in antonimično sestavino *Služba ni družba* (Bojc 1987: 82). Daljšo PE s paralelizmom pozna 89,9 % anketirancev. Krajšo je zapisal eden. Podoben odnos je med PE *Kri je kri* in *Kri ni voda* (oboje SSKJ). Ob tautologiji *Kri je kri*, ki jo pozna 67 % govorcev, jih je osemnajst zapisalo PE *Kri ni voda*, pri slednji pa tavitološke PE ni dopisal nihče.

2.7.4 Ustaljeni neantonimični antipregovori z antonimičnimi sestavinami

Tako kot Mieder tudi MLACEK (2009: 135) ugotavlja, da je le manjši del antipregovorov ustaljenih. Z Litovkino se strinja, da ti izrazi pogosto ne nasprotujejo izvornim do te mere, da bi upravičili predpono *anti-*. Najprej si oglejmo ustaljen antipregovor s spremembo znotraj PE, vendar brez antonimične sestavine. Kontradiktorno PE *Kdor drugemu jamo koplje, je grobar* je v zaključnem delu ankete navedlo osemnajst anketirancev. V slovaščini jo navaja MLACEK (2009: 136): *Kto druhému jamu kope, je hrobár*. Nadaljujmo s primerom take ustaljene PE, znotraj katere antonimična sestavina sicer povzroča pomenski premik, vendar ne ustvarja nasprotnega pomena PE kot celote. Antipregovor *Vsi za enega, eden zase* izvira iz PE *Vsi za enega, eden za vse* in je zasnovan na zvočni bližini besedne zveze *za vse* z antonimično sestavino *zase*. Z že omenjeno močjo popularizatorja si razlagamo njegovo relativno visoko pogostnost v korpusu, domnevo, da gre za ustaljeno PE, pa bo v prihodnosti treba še preveriti.⁵ Ustreznice v slovaščini kljub idionimični izvorni obliki nismo zasledili. V antipregovoru je negirana le posameznikova solidarnost s skupino, solidarnost skupine s posameznikom pa ne. Tudi ta PE je v odnosu do izvorne kontradiktorna, bistven pa je humorni odstop.

⁵ V tem primeru gre za refren pesmi skupine Faraoni.

2.8 Shema Ably

Ustaljena nenamerna skladenjska zamenjava znotraj PE, ki ne ustvarja nasprotnega pomena, je tako kot v shemi Ab0y posledica nejasne motivacije. Na namernost spremembe PE smo pozorni, ko ugotavljamo, ali morda zaradi nejasne motivacije pregovora ne prihaja do tako pogoste oblikovne napake, da se je ta že ustalila. Upoštevati je treba nesorazmernost oblikovnega in pomenskega vidika napake v frazeologiji. S področja glagolskih frazemov je znan primer *ločiti zrno od plev/plevela*, ki ga je raziskala Erika Kržišnik. Po njeni oceni gre pri takem primeru odstopa od norme, ki ne pomeni njenega kršenja, za zgodovinsko pogojeno spremembo (KRŽIŠNIK 1996: 134). Tudi pri primerih s paremiološke ravni se poraja vprašanje, če ob oblikovni »napaki« sploh spremenijo pomen. Med odgovori anketirancev sta PE *Če ne pride Mohamed h gori, mora gora k Mohamedu* in *Če ne pride Mohamed k gori, gre gora k Mohamedu*. V SSKJ najdemo le izvorno PE, prav tako v Bojčevi zbirki: *Če ne pride gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori* (BOJČ 1987: 156). Sinonim s podobno zgradbo je *Gredo voli k jaslim a ne jasli k volom* (BOJČ 1987: 159). Tudi slovaška PE iz Paremiološke podatkovne baze ima v primerjavi z originalom obratno skladenjsko zgradbo: *Ked' nejde Mohamed k hore, musí ist' hora k Mohamedovi*. Oglejmo si, kakšen pomen navaja *Slovník české frazeologie a idiomatiky* za PE *Když nejde/nechce hora k Mohamedovi, musí jit Mohamed k hoře*: »Človek v komentaru drugemu o močnem, pomembnem tretjem, posebno po sporu, ki ga je povzročil četrti oz. po dolgem čakanju tretjega na odziv neomajnega četrtega ipd.« Navaja, da izvira iz zgodbe o Mohamedu v *Esejih* Francisa Bacona iz leta 1597 (ČERMÁK 2007: 293–94), ne navaja pa obratne oblike. V jedru raziskave smo navedli PE *Če noče gora k Mohamedu, mora Mohamed h gori* (SSKJ). Odgovori so potrdili precejšnje poznavanje (96,1 % anketirancev). Edina navedena varianta je *Če ne gre gora k Mohamedu, gre Mohamed h gori*. S pomočjo korpusa želimo iz sobesedila ugotoviti, ali v rabi z obratno obliko prihaja do napake ali le-ta deluje, kot da ne bi šlo za napako, ker je motivacija PE do te mere nejasna. Izmed 154 konkordanc za iskalni pogoj Mohamed+gora je 140 PE. Presenetljivo je, da je PE z izvorno zgradbo le 39, z obratno pa kar 80.⁶ V 13 primerih razmerje ni jasno oz. gre le za aluzijo na to PE, v osmih pa je izražena dilema, ali bi moral biti dejaven Mohamed ali gora. Kontekst, ki spremlja pisne primere z obratno obliko, večinoma kaže, da ne gre za napako (shema Ably), temveč za namerno spremembo, ki ima bodisi nasprotni pomen (shema Aa1x) bodisi ne (shema Ab1x). Očitno se večina piscev zaveda razlike med eno in drugo PE, vseeno pa to ne pomeni, da je izbira med njima enostavna. Če se izrazimo s pojmi Greimasa (GREIMAS, COURTÉS 1982: 7) se mora govorec v prvi vrsti odločiti ne le o vprašanju ne/dejavnega aktanta, temveč še prej o tem, kakšnega aktanta predstavlja na površinski ravni te kratke pripovedne enote akter gora in kakšnega Mohamed. Ocenjujemo, da se je z uveljavitvijo nove PE okrepila ambisemija obeh oblik. Ker nihče izmed 277 anketirancev v jedru vprašalnika ni navedel obratne oblike, domnevamo, da govorci pogosto med njima tudi ne razlikujejo. To smo potrdili

⁶ Prevladovanje te oblike bi lahko pripisali prevladi besedil periodičnega tiska v korpusu (79,9 %), saj domnevamo, da novinarski žanri dajejo prednost ekskluzivnosti in s tem okoliščinam, v katerih mora biti dejavna gora.

s kratko ustno anketo. Na vprašanje, kako zveni pregovor z Mohamedom in goro, govorniki odgovarjajo tako z eno kot z drugo PE, pogosto pa so neodločeni. Oglejmo si primer iz Gigafide: »Toda ne, oni spet kot Mohamed v pisarni, gore ljudi pa naj gomazijo k njim.« (Mladina 1993) Pri *gori ljudi* je tu odločilna količina, čeprav ji je uradnik nadrejen. Lahko pa množico ljudi predstavlja tudi Mohamed: »Dandanes pa mora Mohamed h gori in tako romajo vsako leto milijoni v Pariz, si ogledajo mestne znamenitosti, Louvre in obvezno tudi Leonardovo mojstrovino.« (Delo 2007) Za primerjavo lahko vzamemo jasnost motivacije akterjev v PE *Tresla se je gora, rodila se je miš* (SSKJ). Domnevamo, da je stanje podobno pri PE *Zaradi dreves ne vidi gozda* (SSKJ). Zbirka navaja *Zaradi dreves ne vidimo gozda* (Bojc 1987: 165) in *Gre skozi les, ne vidi dreves* (Bojc 1987: 264). Poleg pogostega nerazlikovanja, razlikovanje med njima v korpusu dokazuje hkratna raba: »Potovati zato, da bi se naučil videti drevo v gozdu in gozd med kopicami dreves.« (Gea 2005). V tem smislu sta zanimivi še *Sita vrana lačni ne verjame* (MAKAROVIČ 1975: 197) in *Lačna vrana siti ne verjame* (MAKAROVIČ 1975: 184).

2.10 Shema Aa0x

Neustaljena sprememba lahko z antonimičnimi sestavinami znotraj PE ustvarja nasprotni pomen. PE *Tehcnica se še ni nagnila* (SSKJ) s pomenom *ni še jasno, odločeno* je kot poznano označilo 56,7 % anketirancev. Med dvema navedenima PE je tudi *Kocka še ni padla*. PE *Kocka je padla* bi lahko ustrezal izraz *Tehcnica se je že prevesila* (SSKJ). Gre za ustreznice z različno stopnjo ustaljenosti. Pri teh dvojicah gre za komplementarnost in s tem za antonimijo med PE antičnega izvora s precej določeno referenčno situacijo in njeno prenovitvijo, ki ustreza situaciji pred njo. Omenimo še prenovitev PE *Beseda ni konj* (Bojc 1987: 207) *Beseda je konj*, ki je, kot priča Gigafida, kar pogosta, najbrž pa še ni ustaljena.

2.11 Shema Aa1x

Ustaljeno spremembo znotraj PE, ki ustvarja nasprotni pomen, najdemo pri nekaterih antipregovorih in tudi pri PE, ki ne ustrezajo žanrskim merilom antipregovorov.

2.11.1 Antonimični antipregovori

PE, ki se bolj približajo nasprotnemu pomenu kot prej omenjeni, pospremimo s kratko diskusijo o razmerju med razponom žanrskih pojavnosti in stereotipnim žanrskim modelom antipregovorov. Zanimajo nas le izrazi, nastali iz pregovorov, čeprav MLACEK (2009: 142) poudarja, da jih veliko nastaja iz drugačnih, tudi neparemioloških enot. Ker nas poleg tega zanimajo predvsem ustaljeni izrazi, lahko strnemo, da nas zanima maloštevilno jedro antipregovorov oz. njihov prototip. Prav ta pa ne predstavlja nikakršnega statusa quo. VALDAJEVA (2003: 390) trdi, da precej angleških

antipregovorov lahko prištejemo k novim pregovorom, v katerih je predpona *anti-* odveč. Pomen PE *Kdor ne dela, naj ne je* lahko opišemo kot nujnost dela za upravičenost do dobrine. V humorni prenovitvi *Kdor ne dela, naj vsaj je*, ki se med odgovori na zaključna vprašanja raziskave pojavi šestkrat, delo ni nujno za upravičenost do uživanja dobrine. Zaradi prislova *vsaj* pa se ponuja še razlaga, da je človek upravičen do dobrine ravno zaradi odsotnosti druge dejavnosti in je tudi uživanje dejavnost. Ne gre le za negacijo vzročnosti ampak za drugačno vzročnost. To PE najdemo tudi v raziskavi Marije MAKAROVIČ (1975: 202).

2.11.2 Nehumorne ustaljene prenovitve z negacijo znotraj enote, ki vzpostavlja nasprotni pomen

PE, ki ustrezajo zgornjemu opisu, so po naši oceni najbližje pravim antonimom. Poglejmo, v kakšnem odnosu sta *Obleka dela človeka* (SSKJ) in *Obleka ne dela človeka* (PAVLICA 1960: 302). Anketiranci so v raziskavi svoje poznavanje oblike iz SSKJ-ja ocenili tako:

1. poznam in uporabljam:	148 53.4 %
2. poznam, a ne uporabljam:	84 30.3 %
3. ne poznam, a razumem:	7 2.5 %
4. ne poznam in ne razumem:	0 0 %
5. poznam varianto:	38 13.7 %

Odgovori za PE *Obleka ne dela človeka* so bili:

1. poznam in uporabljam:	96 34.7 %
2. poznam, a ne uporabljam:	87 31.4 %
3. ne poznam, a razumem:	55 19.9 %
4. ne poznam in ne razumem:	4 1.4 %
5. poznam varianto:	35 12.6 %

Obe PE sta dobro znani. Prvo pozna nekoliko več anketirancev (97,4 %) kot drugo (78,7 %). Med 38 PE, ki so jih pripisali kot variante k prvi PE, so 4 oblike z zanikanjem, med 35 odgovori na drugo pa 11 oblik brez zanikanja. V jeziku sta prisotni že dlje časa, o čemer pričata tudi navedka *Obleka ne naredi človeka* (MAKAROVIČ 1975: 186) in *Obleka (še ne) naredi človeka* (BOJC 1987: 36). Prav sestavini *še ne* v zadnjem navedku, ki vnašata v enoto predstavo o stopnji, ki jo nekdo mora doseči, da postane človek, nam lahko pomagata pri razmišljanju o nasprotnem pomenu teh antonimov. Enoti sta komplementarni in v primerjavi z antipregovori zanikana oblika v odnosu do izvirne ne prinaša humorne pomenske sestavine. Po naši oceni pa gre poleg negacije izvirne izjave še za odtenek moraliziranja. V slovaščini tema PE ustrežata *Šaty robia človeka* in *Šaty nerobia človeka*. Zanikanje v taki PE seveda ne pomeni avtomatično tudi ustaljenega antonima. Glede na sobesedilo ga ločimo od neustaljene prenovitve z nasprotnim pomenom znotraj PE (sheme Aa0x). Oglejmo si primer

iz slovaščine: »Šaty nerobia človeka ale dievča.« Podobnih prenovitev kot v tej izjavi, da obleka ne naredi človeka, temveč dekle, je v rabi še veliko, zato ob pregledovanju korpusa pazimo, da ločimo med shemama Aa1x in Aa0x, kar je pogosto zahtevna naloga. Za podoben antonimičen odnos gre pri PE: *Dobrota je sirota* (Bojc 1987: 145) in *Dobrota ni sirota* (Bojc 1987: prav tam), *Dober glas seže v deveto vas* (SSKJ) in *En slab glas gre v deveto vas, dober pa še čez prag ne* (MAKAROVIČ 1975: 187), *Bolje je dobro hoditi kot se slabo peljati* (MAKAROVIČ 1975: 192) in *Bolje se slabo voziti kot dobro hoditi* (MAKAROVIČ 1975: prav tam). Pri prvih dveh opazimo moraliziranje kot že pri PE *Obleka ne naredi človeka*.

3 Sklepne ugotovitve

O frazeoloških antonimičnih gnezdih lahko govorimo tudi na strukturni ravni paremiologije, čeprav so enote, ki naštetim merilom ustrezajo, dokaj redke. Večji nabor antonimov je najbrž med različno motiviranimi PE v antonimičnih skupinah in vrstah, kjer bi našli več PE in njihovih medjezikovnih ustreznic s primerljivo stopnjo aktivne rabe in stilistično uravnoveženostjo. PE z antonimičnih gnezd morajo, kot smo predvidevali, ustrezati shemi Ba1x ali pa Aa1x. Pozorni smo še na oblike, ki se niso ustalile (shemi Ba0x in Aa0x), so pa lahko izhodišče za nastanek novih PE. Slovaško-slovenske ustreznice, ki smo jih našli v različnih shemah (npr. Bb1x, Ab0x, Ab0y, Ab1x, Ably in Aa1x), pričajo o sorodnosti jezikov in domnevno tudi o skupnih jezikovnih vplivih (npr. nemščini). Naloga, ki ostaja, je njihova razvrstitev (tako med antonimi kot širše) po sodobni tipologiji medjezikovnih frazeoloških ustreznic (Đurčo 2012). Izkazalo se je, da je pri enako motiviranih PE, ki izražajo nasprotni pomen, pomembno vprašanje izvirne PE, ker je diahroni vidik pri govorcu pogosto uzaveščen. Tudi zato pomenski premik ne vodi le v nasprotje, temveč pridobiva še dodatne odtenke. Pri PE iz sheme Aa1x, pri katerih nismo zasledili ironičnih ali humorističnih semantičnih odtenkov, smo zaznali moralističnega. Poleg teh dodatnih semantičnih odtenkov novejših PE je za primere v okviru mnogih shem značilen razkorak med aktivno rabo in zastarelostjo. Dihronemu vidiku aktivne rabe in zastarelosti na eni strani ter ustaljevanju novih PE smo se v članku sicer posvetili le toliko, kolikor je razviden iz sinhronega stanja. Pomembno je, da navedke iz pisnih virov preverjamo z navedki govorcev v okviru sodobnih empiričnih raziskav. Poudariti je treba, da pomenski odtenki, ki PE z nasprotnim pomenom pogosto spremljajo, ne bi smeli biti ovira za uslovarjanje ali celo razlog, da bi jih zanemarili in se ob tem sklicevali na žanrske oznake. Sodobna paremiografija jih bo morala upoštevati in opremljati z ustreznimi komentarji, ki bodo temeljili na empiričnih raziskavah. Konverzivnih antonimov, ki jih v svoji tipologiji opredeljuje Vidovič Muha, med enako motiviranimi PE v obeh jezikih zaenkrat nismo našli. Kljub temu, da smo med dvojicami PE opazovali predvsem komplementarnost in kontrarnost, pa z upoštevanjem različnih shem nismo zanemarili dveh drugih odnosov, ki jih lahko vzpostavljajo antonimične sestavine. Pogosto ustvarjajo dvojice ustaljenih (shema Ab1x) in neustaljenih (shema Ab0x) sinonimov. Pri njih smo opazili večjo stilistično uravnoveženost med enotama, saj se večinoma ne razlikujejo po dodatnem semantičnem odtenku. Na podlagi

odgovorov anketirancev je v rabi opazna težnja po prevladi enega izmed sinonimov. Tudi kontradiktornost je pogosta. Mnogi antipregovori so kontradiktorni (shemi Ablx in Bblx), zato ne gre za prave antonime. MLACEK (2009: 146) ocenjuje, da gre pri antipregovorih za semantična premika od splošnega h konkretnemu in od resnega k šaljevemu. V primerjavi z njimi so wellerizmi (shemi Bb0x in Bblx) kontradiktorni že po definiciji, saj je kontradiktornost osnova za njihov humorni učinek. Igra z jezikom ter osredotočanje na manipulacijo z označevalcem ter mnogokrat šele posledično z označenim, sta značilni za našo dobo, obenem pa bi bilo površno trditi, da je bilo tega v preteklosti manj. Upoštevati moramo, da je vprašanje ljudskega izročila tudi vprašanje dialektike med govornim in zapisanim, pri čemer je pogosto pomembno vlogo igral pragmatični in moralistični odnos zapisovalca. Ta je najbrž dajal prednost enotam z bolj jasno sporočilnostjo, humorne enote pa so se morda lažje ohranile v širši žanrski obliki, npr. kratkih anekdotah. Zaključimo, da je pregovore in sorodne PE koristno obravnavati z upoštevanjem splošnih meril njihove zgradbe in ustaljenosti tudi zaradi preseganja žanrskih oznak. Ne gre za to, da bi jih načrtno odmislili, prej nasprotno. Ker je frazeologija dinamična plast jezika in tudi žanri niso hermetično zaprti, nam ravno taka merila omogočajo bolj jasen pogled na oblikovne in pomenske značilnosti paremioloških žanrov ter tudi prehodnih pojavnosti med njimi.

VIRI IN LITERATURA

- Alexander BIERICH, 1993: *Slovar ruskoj frazeologičeskoj terminologii*. München: Verlag Otto Sagner.
- Etbin BOJC, 1987: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: DZS.
- František ČERMÁK, 2009: *Slovník české idiomatiky a frazeologie 4: Výrazy větné*. Praga: Leda.
- , 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum.
- Juraj DOLNÍK, 2007: *Lexikológia*. Bratislava: UK Bratislava.
- Peter ĎURČO, 1990: O vymedzení frazeologickej paronymie. *Slovenská reč* 55. 146–50
- , 2012: Extensionale und intensionale Äquivalenz. *Tous les chemins mènent à Paris Diderot: Actes du Colloque international de Parémiologie*. Ur. Natalie Kübler, Jean-Michel Benayoun, Jean Philippe Zouogbo. Hohengehren: Schneider Verlag. V tisku.
- , 2012: Typológia ekvivalentnosti vo frazeológii. Na príklade ruských, slovenských a nemeckých parémii. *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Ur. Klára Buzássyová, Bronislava Chocholová, Nicol Janočková. Bratislava: Veda. 91–102.
- Gigafida, korpus slovenskega jezika*. Ur. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana: FF. Splet.

- Erika GOSSLER, 2005: *Besser arm dran als Bein ab: Anti-Sprichwörter und ihresgleichen*. Dunaj: Praesens Verlag.
- Algirdas Julien GREIMAS, Joseph COURTÉS, 1982. *Semiotics and language: An analytical dictionary advances in semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Peter GRZYBEK, 1994: Wellerism. *Simple forms: An encyclopaedia of simple text-types in lore and literature*. Ur. Walter A. Koch. Bochum: Universitätsverlag Dr. Norbert Brockmey. 286–92.
- , 2008: Fundamentals of slovenian paremiology. *Traditiones* 37/1. 23–46.
- Peter GRZYBEK, Christoph CHLOSTA, 1995: Empirical and folkloristic paremiology: Two to quarrel of to tango? *Proverbium: International yearbook of proverb scholarship* 12. 67–85.
- , 2008: Some essentials on the popularity of (American) proverbs. *Festschrift on the Occasion of Wolfgang Mieder's 65th Birthday*. Ur. Kevin McKenna. Burlington. VT: University of Vermont. 95–110.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. Splet.
- Erika KRŽIŠNIK, 1996: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–54.
- Anna T. LITOVKINA, 2006: Na net i suda net: Punning in Anglo-American and Russian anti-proverbs. *Slovo v slovare i diskurse: Sbornik naučnyh statej k 50-letiju Harri Valtera*. Ur. Alexander Bierich in Tatjana Volodina. Moskva: Elpis. 556–70.
- Marija MAKAROVIČ, 1975: *Pregovori, življenjske resnice*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Milko MATIČETOV, 1956: Ljudska proza v *Zgodovina slovenskega slovstva, knjiga 1*. Ur. Lino Legiša in Alfonz Gspan. Ljubljana: SM. 109–38.
- Wolfgang MIEDER, Anna T. LITOVKINA, 1999: *Twisted wisdom: Modern anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont. 254.
- Wolfgang MIEDER, 2004: *Proverbs: A handbook*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Jozef MLACEK, Peter ĐURČO, 1995: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul. Splet.
- Jozef MLACEK, 2009: Antipríslovie a príbuzné útvary: K niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví. *Slovenská reč* 74/ 3. 135–48.
- Paremiologická databáza*. Splet.
- Josip PAVLICA, 1960: *Frazeološki slovar v petih jeziki*. Ljubljana: DZS.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2008. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, DZS. Splet.
- Ivan ŠAŠELJ, 1932: *Živali v slovenskih pregovorih in rekih*. Novo mesto: Samozaložba.
- , 1940: Slovenski pregovori iz živalstva. *Etnolog* 13. 140–45. Splet.

Tatjana VALDAJEVA, 2003: Anti-proverbs or new proverbs: The use of English anti-proverbs and their stylistic analysis. *Proverbium* 20. 379–390.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF. 169–74.

--, 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. *Knjižno in narečno besedoslovje*. Maribor: Slavistično društvo. 205–21.

SUMMARY

The goal of the article is to find out how antonymic components function in proverbs and similar paremiological units and under what conditions they form antonymic relations between larger units (utterances). The author is interested in antonymous paremiological pairs with identical motivation, according to Kunin's definition of "an antonymous phraseological nest". In order to find out whether such nests can be found among paremiological units, he examines examples from Slovene and Slovak and attempts to show the differences between the situations in the two languages. His semantic investigation is based on the terms 'complementarity', 'contrariety', and 'contradiction'. The study uses empirical data from a demographic research (an online survey) and material both from dictionaries and proverb collections. The online survey provided information on the degree to which Slovene native speakers are familiar with these paremiological units and on the variants that they added to each given example (a zero variant). Another question was whether some of these units were spontaneously mentioned by the respondents in the answers to additional questions at the end of the survey. The information (at least partial) on the degree to which the forms of the paremiological units are fixed was derived from the Slovene language corpus Gigafida. The antonymous changes were examined not only in proverbs, but also in anti-proverbs, wellerisms, and other paremiological units. The material was not organized according to its genre, as focusing on stereotypical examples of the genre would not allow us to see other specifics and to show how units transform from one paremiological genre to another. The author attempted to investigate antonymous components from these points of view: the position in which the change occurs (inside the unit or in the addition); whether these changes are fixed or just occasional forms; whether the change leads to the antonymic relation between two paremiological units and whether we are aware of the possibility of accidental changes, which are most often a result of the unknown motivation of the unit. The author is therefore also commenting on examples that are obviously not antonymic pairs, but dividing them in groups according to different combinations of the aforementioned parameters helps us better understand how antonymic components function in paremiological context.